

Rola prof. Mariana Książkiewicza w rozwoju badań w Oddziale Karpackim PIG

Kazimierz Żytko

W dniu 7 października 2006 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim odbyła się uroczysta sesja poświęcona pamięci dwóch wybitnych geologów pracujących w Karpatach i na ich przedpolu — profesorów Książkiewicza i Dżułyńskiego. Spotkanie nawiązywało do setnej rocznicy urodzin prof. Książkiewicza — wybitnego organizatora badań w Oddziale

Karpackim PIG, zwanym kiedyś Stacją Karpacką.

W Państwowym Instytucie Geologicznym w Warszawie już w okresie międzywojennym istniał Wydział Geologii Regionalnej, a w nim Sekcja Karpacka. Jej kierownikiem od 1937 r. był prof. H. Świdziński. Drugą placówką, z której wywodzi się oddział, jest założony w 1912 r. z inicjatywy twórcy mikropaleontologii stosowanej prof. Józefa Grzybowskiego Karpacki Instytut Geologiczno-Naftowy w Boryslawiu.

Po powstaniu warszawskim, spaleni biblioteki i rozproszeniu pracowników placówka warszawska przestała istnieć. Z początkiem 1945 r. Państwowy Instytut Geologiczny wznowił pracę w Krakowie pod kierunkiem prof. Bohdanowicza. Profesor H. Świdziński pełnił w nim funkcję zastępcy dyrektora i naczelnika Wydziału Geologii Regionalnej.

Jesienią 1946 r. centrala PIG została przeniesiona do Warszawy, w Krakowie pozostała placówka zwana później

stacją. W latach 1950–53 specjaliści od rud i węgla PIG opuścili Kraków, pozostała kadra karpacka.

Z końcem 1953 r. kierownikiem Stacji Karpackiej został prof. Książkiewicz, pełnił tę funkcję do 1960 r. Podkreślić trzeba, że od 1953 r. w Stacji Karpackiej stopniowo zgromadził się zespół wybitnych, doświadczonych geologów — J. Burtan, K. Konior, T. Kuciński, A. Michalik, F. Mitura, Z. Obuchowicz, Z.R. Olewicz, S. Wdowiarz, T. Wieser. Zespół ten wzmocniła młoda kadra, głównie uczniowie prof. Książkiewicza, wśród nich znaleźli się S. Gucik, L. Koszarski, W. Nowak, W. Sikora, F. Szymakowska, A. Ślącza, J. Urbaniakowa, J. Żgiet.

W ramach współpracy z PIG prof. M. Książkiewicz opracował arkusz Wadowice *Szczegółowej mapy geologicznej Polski w skali 1 : 50 000*. Arkusz został oddany do druku przed wojną, w 1941 r. opublikował go bez zgody autora Amt für Bodenforschung. Po wojnie ukazała się kolejna edycja, a w 1951 r. obszerne objaśnienia do tego pełnego, obejmującego 1000 km² arkusza. Profesor kontynuował też pracę nad arkuszem Babia Góra (w starym cięciu), dochodząc do pienińskiego pasa skałkowego i neogenu Orawy.

Drugim ważnym kierunkiem pracy profesora w stacji było zbadanie stanowiska egzotyków pelagicznej jury i wapieni górnej kredy z Bachowic koło Wadowic. Profesor opisał też makro- i mikrofaunę, a przy współpracy prof. Wiesera — tufity i spility z tego odsłonięcia.

Przed objęciem kierownictwa stacji przez prof. M. Książkiewicza zakończył się wcześniejszy, owocny okres badań Karpat. W połowie lat 50. skierowano do druku mapy polskich Karpat w skali 1 : 200 000, część zachodnią pod redak-

*Państwowy Instytut Geologiczny, Oddział Karpacki, ul. Skrzatów 1, 31-560 Kraków

cją S. Sokołowskiego i wschodnią pod redakcją H. Świdzińskiego (mapa Karpat Wschodnich opracowana przez K. Tołwińskiego wyszła w 1939 r.). W latach 1951–1953 w ramach działalności wydawniczej Polskiego Towarzystwa Geologicznego ukazał się 1. tom *Regionalnej geologii Polski — Karpaty* — z przedmową K. Tołwińskiego, który w 1930 r. zainicjował opracowanie wspomnianych map. Wieloautorskie opracowanie *Regionalnej geologii Polski* z udziałem prof. Książkiewicza i prof. Świdzińskiego jest w pewnym sensie objaśnieniem tych map.

Objęcie kierownictwa stacji w latach 1954–1960 przez prof. Książkiewicza dało tej placówce impuls rozwojowy. Ośrodek przyciągnął wielu specjalistów, obok wymienionej grupy geologów kartujących skompletowano zespoły: mikropaleontologów — J. Blaicher, J. Liszkowa, J. Morgiel, W. Nowak, B. Olszewska, M. Smagowicz, W. Szotowa; petrografów i chemików — I. Gucwa, A. Pelczar, J. Szczurowska, T. Wieser, w późniejszym okresie J. Skulich; hydrogeologów — A. Michalik, D. Poprawa, N. Oszczypko, D. Nawrocka; badań surowców skalnych (łupków bitumicznych, keramzytów i ropy) — M. i J. Badakowie, S. Gucik; rozpoczęto badania geologiczno-inżynierskie — w tej dziedzinie działał L. Bober.

Przez długi czas w stratygrafii paleogenu Karpat ważną rolę odgrywały wyniki badań dużych otwornic, zwłaszcza numulitów. Prowadzono je na podstawie profilu eocenu Tatr i licznych znalezisk w osadach fliszowych. W 1954 r. ukazała się praca prof. Książkiewicza *O warstwowaniu frakcjonalnym i przekątnym*. Pojawiła się idea prądów zawieszonych. Podjęto badania kierunków transportu w morzu fliszowym, numulity straciły znaczenie, okazały się fauną redeponowaną. Wzrosło znaczenie małych otwornic, a w późniejszej fazie — nanoplanktonu.

W 1958 r. we Lwowie i w Kijowie odbył się pierwszy powojenny kongres Karpacko-Bałkańskiej Asocjacji Geologicznej. Wtedy po raz pierwszy krakowska szkoła badań fliszu, w tym Stacja Karpacka, została zaprezentowana na międzynarodowym forum geologicznym. Ustalono, że jeden z kolejnych kongresów — w 1963 r. — odbędzie się w polskich Karpatach. Był to ważny impuls do badań. Chociaż prof. Książkiewicz był w stacji tylko do 1960 r., zainicjował przed odejściem wiele badań i publikacji. Podjęto opracowanie stratygrafii, przy współpracy prof. Biedy i prof. Gerocha, oraz przygotowano *Atlas paleogeograficzny Karpat*, przy współpracy geologów z UJ i PAN. W 1963 r. ukazała się praca prof. Książkiewicza *O ewolucji strukturalnej Karpat polskich* (w księdze poświęconej pamięci francuskiego geologa prof. P. Fallota). Kolejne ujęcia tektoniki Karpat jego autorstwa ukazały się w 1972 r., a w wersji angielskiej w 1977 r.

W okresie kierowania stacją, a potem oddziałem, przez prof. Książkiewicza znacznie się rozszerzyła nasza wiedza o Karpatach:

- została opracowana litostratygrafia, ważniejsze zmiany pojawiły się dopiero w związku z badaniami nanoplanktonu;

- w dużej mierze dzięki pracownikom oddziału udało się stworzyć model fliszowej części oceanu Tetydy;
- zidentyfikowano wiele stanowisk skał piroklastycznych, które następnie opracował prof. T. Wieser;
- I. Gucwa i A. Pelczar rozpoczęły badania bituminów i pierwiastków śladowych w skałach fliszowych;
- W. Nowak podjął badania egzotyków;
- zgromadzono dane o kierunkach paleoprądów w morzu fliszowym;
- podjęto ścisłą współpracę z geologami Czechosłowacji i Ukrainy — wspólnie opracowano warstwy malcowskie, piaskowce babiogórskie i otrzykie, opracowano problem krosnopodobnego eocenu oraz wiele innych zagadnień z dziedziny stratygrafii.

Z inicjatywy prof. Książkiewicza rozpoczęto wiercenia badawcze w Karpatach. Jako pierwszy wymienić trzeba otwór Rzeszotary 2, dzięki któremu wyjaśniono wątpliwości wynikające z wcześniejszej próby rozpoznania podłoża w rejonie Wieliczki. Następnym był otwór na Domańskim Wierchu w Kotlinie Nowotarskiej, kolejne to Zakopane IG-1 i Wiśniowa IG-1. Ten kierunek badań był kontynuowany głównie w latach 60. i 70. za kierownictwa prof. Wdowiarza i doc. Sikory. Wywiercono wiele otworów na wschodzie — od Wetliny i Zatwarnicy w Bieszczadach po Cisową i Babicę w brzeżnej strefie jednostki skolskiej. Drugi kierunek dotyczył zachodniej części Karpat — od rejonu Krakowa po okolice Nowego Targu, Wadowic, Żywca. Część tych otworów sięgnęła podłoża płaszczowin fliszowych, w otworze Sucha Beskidzka IG-1 rozpoznano utwory dolnego miocenu.

W Oddziale Karpackim PIG prowadzono intensywne badania hydrogeologiczne, początkowo pod kierunkiem prof. Michalika, później w zespole doc. Poprawy, prof. Oszczypki, dr. Chowańca, prof. J. Sokołowskiego. Pod tym kątem wykonano otwory w Zakopanem, rejonie Mszany, Ustronia w dolinie górnej Wisły, Nowym Sączu, wreszcie w niecce Podhala, gdzie w otworze Bańska IG-1 odkryto wody termalne. Dało to impuls do dalszych wierceń na Podhalu.

Stopniowo nastąpiły zmiany w kierunkach badań. Podkreślić trzeba wagę wyników uzyskanych w analizach nanoplanktonu, przyspieszenie badań osuwisk i opracowań hydrogeologicznych. W latach 80. przerwano wiercenie głębokich otworów.

Wielu geologów, którzy w oddziale zdobyli doświadczenie w zakresie metod badania i znajomość budowy Karpat, przeniosło się na uczelnie, by podjąć trud dydaktyczny. Wymienić tu trzeba profesorów A. Michalika, A. Ślączkę, N. Oszczypkę, A. Garlickiego, M.A. Gasińskiego, G. Haczewskiego, J. Golonkę oraz dr E. Malatę i doc. M. Cieszkowskiego.

Podstawą polskiej karpackiej szkoły geologii fliszowej była wychowawcza, nauczycielska, a także organizacyjna działalność prof. Książkiewicza, którego setna rocznica urodzin przypadała w 2006 r.

Praca wpłynęła do redakcji 13.12.2006 r.
Akceptacja do druku 3.01.2007 r.